

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2021, 8 (2), 1238-1260

ÇOCUK EDEBİYATINDA DİNİ, KÜLTÜREL VE İDEOLOJİK AKTARIM
BAĞLAMINDA DİNİ ÇOCUK EDEBİYATI

Religious Children's Literature in the Context of Religious, Cultural and
Ideological Transfer in Children's Literature

Osman Zahit ŞENER

Dr. Milli Eğitim Bakanlığı e-Mail: zahitsener@outlook.com Orcid No: 0000-0002-0836-4031

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	07/09/2021
Kabul Tarihi / Accepted:	22/12/2021
Yayın Tarihi / Published:	30/12/2021
Cilt / Volume:	8
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	1238-1260

Atıf / Cite as: Şener, Osman Zahit. "Çocuk Edebiyatında Dini, Kültürel Ve İdeolojik Aktarım Bağlamında Dini Çocuk Edebiyatı" [Religious Children's Literature in the Context of Religious, Cultural and Ideological Transfer in Children's Literature]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/2 (2021), 1238-1260.

Doi No: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.1005650>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar/lar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author/s declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.org.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 8 (2) 2021:1238-1260

ÇOCUK EDEBİYATINDA DİNİ, KÜLTÜREL VE İDEOLOJİK AKTARIM BAĞLAMINDA DİNİ ÇOCUK EDEBİYATI*

Osman Zahit ŞENER**

Öz

Tarih boyunca edebi eserler ve diğer sanat eserleri, bir düşüncenin veya dünya görüşünün kitlelere aktarılması ve yaygınlaştırılması için kullanılan en etkili araçlardan biri olmuştur. Bireysel ve toplumsal bir değişim amacını güden herhangi bir dine veya düşünce akımına ait mesajlar da edebi eserler aracılığıyla aktarılmıştır. Bu doğrultuda, edebi eserlerde yazarların kendi inançlarının ve ideolojilerinin/dünya görüşlerinin yansımalarını görmek mümkündür. Çocuklara yönelik birçok edebi eserde de; belli bir eğitim anlayışına, dini veya politik içeriğe ait mesajların didaktik bir bakış açısıyla aktarıldığı görülmektedir. Çocuklara yönelik olarak yazılan kitaplar söz konusu olduğunda; hem Batı'daki örneklerde hem de Türkiye'deki örneklerde dini, politik ve kültürel içerik aktarımı çabası görülebilmektedir. Bu konu çocuk edebiyatı eleştirisi çalışmalarında tartışılan önemli konulardan biridir. Bu çalışmada, özellikle Türkiye'de yapılan çocuk edebiyatı çalışmalarında, farklı dünya görüşlerine ait mesajların ve içeriğin çocuk kitaplarına farklı şekillerde yansımaları irdelenmiştir. Çocuklara yönelik tüm eserlerin yetişkinler tarafından yazıldığı düşünüldüğünde, yazarın herhangi bir konudaki bakış açısının bir şekilde bu eserlere yansıdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, çocuk edebiyatı eserlerine yönelik bu konuda yapılacak eleştirel çalışmalarda politik, dini veya kültürel içerik şeklinde kategorik ayırım yapılmaksızın; aktarılan içeriğin ve bu içeriğin aktarılış şeklinin çocuk edebiyatı yaklaşımlarına ve edebi/estetik ölçütlere uygun olup olmadığı yönünde değerlendirmeler yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı, Kültür, İdeoloji, Dini Çocuk Edebiyatı.

Religious Children's Literature in the Context of Religious, Cultural and Ideological Transfer in Children's Literature

Abstract

Throughout history, literary works and other works of art have been one of the most effective tools used to convey and disseminate an idea or worldview to the masses. Messages belonging to any religion or movement of thought aiming at individual and social change were also conveyed through literary works. In this direction, it is possible to see the reflections of the authors' own beliefs and ideologies/worldviews in literary works. In many literary works for children; it is seen that messages belonging to a certain educational understanding, religious or political content are conveyed from a didactic point of view. When it comes to books written for children; The effort to

* Makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir unsur bulunmadığına, yazar/ lar arasında çıkar çatışması olmadığına ve makalenin hazırlanmasında herhangi bir kurumdan maddi destek alınmadığına dair yazarın yazılı beyanı bulunmaktadır.

** Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, e-Mail: zahitsener@outlook.com Orcid No: 0000-0002-0836-4031

transfer religious, political and cultural content can be seen both in the examples in the West and in the examples in Turkey. This issue is one of the important issues discussed in children's literature criticism studies. In this study, the reflections of messages and content of different worldviews on children's books in different ways, especially in children's literature studies in Turkey, were examined. Considering that all works for children are written by adults, it is possible to say that the author's own perspective on any subject is somehow reflected in these works. Therefore, in critical studies on children's literature on this subject, without categorical discrimination as political, religious or cultural content; Evaluations should be made whether the transferred content and the way this content is conveyed are suitable for children's literature approaches and literary/aesthetic criteria.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Children's Literature, Culture, Ideology, Religious Children's Literature.

Structured Abstract: There has always been an effort to convey a certain culture or worldview with a didactic point of view in children's literature works. In the first period of children's literature studies, especially the works in which the religious and moral content is conveyed directly and clearly are in the majority. With the increase in the weight of psychological and literary/aesthetic approaches in the following periods, this tendency to give an explicit message in children's literature works has changed to conveying content in a more implicit and literary/aesthetic style. However, since the works written for children are written by adults, it does not seem possible that there are no reflections from the culture of the society in which the authors live, their own worldview and the sensitivities of the social environment in which they grew up. In this direction, it is seen that the content of different ideologies and cultures is conveyed in the works of children's literature. The main issue to be discussed here is; It can be said that the content transferred and the way this content is conveyed are suitable for the cognitive and affective characteristics of the period in which the target audience lives. While criticizing the sensitivities of a certain worldview or transferring cultural elements in children's literature works; It should be checked whether this transfer is made according to the child, in accordance with the child's reality and in a literary/aesthetic manner. The same is true for religious children's literature works. In the early period children's literature studies that emerged from the Ottoman Constitutional Era and in the children's literature studies that emerged in the later periods, there are efforts to build the imagined society through books for children and children. In this direction, some tendencies that change according to the characteristics of different periods and different social groups emerge. When we look at these trends seen in books for children in studies from the Ottoman period to the period of the Republic of Turkey; There are tendencies such as raising children who are loyal to their national and spiritual values, instilling patriotism and Turkishness in children, providing children's modernization based on Western culture through literary works, or conveying the socialist world view in books for children. In addition, it is stated that religious children's literature works, or in other words, religious children's books, have continued to increase since the 1980s, and the accumulation in this field has reached an important point, especially in recent years. Considering the studies on this subject, it is observed that there is an increase in children's books with religious content, but some of these works receive some negative criticism about their literary quality. In order to increase the literary quality of the works in the field of religious children's literature, it is possible to say that there is a need for new criticism studies in this field. However, in some studies in the field of children's literature criticism, it is seen that there are negative criticisms made from a categorical point of view, especially about the reflection of religious content on children's literature works. It is possible to say that these approaches are partly due to ideological prejudices. At this point, instead of categorically excluding religious content; It would be a more correct approach to evaluate works of children's literature with religious content in a similar way in terms

of conveying messages of religious content, just as children's literature works that reflect discourses belonging to a certain worldview or educational understanding are evaluated. For a book with religious content to be a literary work, it is possible first of all by writing it in a literary/aesthetic way. Of course, the specific features of the religious content, the subject to be covered and the messages to be given; It can create some difficulties in translating it into text in an aesthetic and literary way. Because religious content has a didactic structure by nature, due to the purpose of conveying a message about the meaning of existence and some truths about oneself or instilling moral principles. It can be said that it is not easy to bring this didactic structure together with a literary and aesthetic style. At this point, in the critical studies to be done; The evaluations of all disciplines such as Islamic sciences, literature, children's literature, religious education, psychology, sociology and visual arts should be taken into consideration.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Children's Literature, Culture, Ideology, Religious Children's Literature.

GİRİŞ

Çocuklara yönelik olarak hazırlanan kitapları; dini, politik veya ideolojik bakış açısı doğrultusunda çocuğa bilinç açılma ve davranış kazandırma aracı olarak kullanma yaklaşımı çocuk edebiyatında her zaman var olmuştur. Bu bakış açısı çocuk edebiyatı çalışmalarının ilk dönemlerinde yoğun olarak etkili ve ön planda iken; psikolojik, estetik ve edebi yaklaşımların ağırlığının artmasıyla beraber görünürlüğü azalmış olsa da hala etkisini devam ettirmektedir. Birçok çocuk edebiyatı eserinde örtük olarak çocuklar üzerinden toplumsal bir değişim meydana getirme amacı olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında; dini kaynaklı dünya görüşlerinin veya modern dönemde ortaya çıkan fikir akımları temelinde ortaya çıkan ideolojilerin çocuk edebiyatı eserlerine farklı şekillerde ve farklı yoğunluklarda yansıdığı görülmektedir. Bu nedenle, çocuk edebiyatı eleştirisi bağlamında tartışılan konular arasında, “çocuk edebiyatı ve ideoloji” konusu da önemli bir yere sahiptir.

Çocuk Edebiyatı ve İdeoloji

Bu konuda öncelikle ideoloji kavramı etrafında gelişen tartışmalarda, ideoloji kavramıyla ilgili olumlu ve olumsuz değerlendirmelere bakmak yerinde olacaktır. Hanifi Macit, ideoloji kavramıyla ilgili; belli bir toplumsal gruba veya sınıfa ait fikirler kümesi, gerçek bilginin önünde dikilen bir engel; toplumsal yaşamdaki inanç, fikir ve değerleri üreten süreç, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurduğu imgesel ilişkinin imgesel bir tasarımı gibi birbirinden farklı hatta birbirine zıt değerlendirmelerin bulunduğunu belirtir. Macit'e göre; Hegel, Marks, Lucaks ve bazı Marksist düşünürler, ideoloji kavramını gerçeği çarpıtma ve yanılsama üzerinden değerlendirirken; John T. Jost ve C.M. Federico gibi araştırmacılar sosyolojik ve psikolojik bir bakış açısıyla, ideolojinin toplumsal hayattaki işlevleri üzerinden değerlendirmeler yapmıştır.¹ İdeoloji kavramına, gerçeği çarpıtma üzerinden olumsuz bir anlam yükleyen yaklaşımın temelinde, ideolojilerin nesnel ve bilimsel bir temele dayanmadığı düşüncesi yatmaktadır. Aslında bir ideoloji olan Sosyalizm dünya görüşüne sahip olan kişilerin, bir dönem “Bilimsel Sosyalizm” kavramını kullanmalarının da bu bakış açısının bir yansıması olduğu söylenebilir.

¹ M. Hanifi Macit, “İdeolojiler Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, (Bahar 2016): 30-31.

TDK Türkçe sözlükte, İdeoloji: “Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral, estetik düşünceler bütünü.”² olarak tanımlanmaktadır. Türkçe sözlükteki bu anlamlandırmanın, ideoloji kavramının toplumsal hayattaki işlevleri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlamaya göre bir dünya görüşünü oluşturan altyapı; dini, felsefi, politik, estetik veya bilimsel temellere aynı anda sahip olabilir.

Edebiyat, bir sanat olmasının yanı sıra insanların kendilerini dolayısıyla düşüncelerini ifade etme biçimidir. Edebi metinler de bir sanat eseri olmanın yanında; insanların inanç, duygu, düşünce ve hayallerini ifade etme aracıdır. Sanatçı var olan gerçekliği, bu gerçekliğin kendisinde meydana getirdiği duyguları, bu gerçekliğin etkisiyle oluşan düşüncelerini veya kendi hayal dünyasında kurguladığı bir dünyayı eserlerine yansıtır. Bu noktadan hareketle bir edebi eseri, yazarının ideolojisinden tamamen ayırmanın mümkün olmadığı söylenebilir.

Terry Eagleton, Marksist bir edebiyat eleştirisinin temel bileşenlerinin; genel üretim tarzı, edebi üretim tarzı, genel ideoloji, yazarın ideolojisi, estetik ideoloji ve metin unsurları olduğunu belirtir. Eagleton’a göre “metin”, sayılan bu temel bileşenler içerisinde özne değildir; “metin” üretim tarzlarının, genel ideolojinin, yazarın ideolojisinin ve estetik ideolojinin sonucu olarak ortaya çıkan bir nesnedir.³ Semran Cengiz, edebiyat ve ideoloji ilişkisi konusunda; ideolojinin edebi üretimin her aşamasında rol oynadığını ve metnin üretim sürecinde, yazarın gerçekliği bir değerlendirmeye tabi tuttuğunu sonra ideolojisi ölçüsünde metne taşıdığını, bu doğrultuda metni oluştururken her ne kadar kendi bireysel ideolojisinden güç alsada genel ideolojiden de tamamen özgürleşemediğini ifade eder.⁴ Yazarın bireysel ideolojisinin oluşumunda; içinde yaşadığı toplumun genel ideolojisi, bu toplumun yapısı ve tarihsel tecrübesi, alınan eğitim, dini inanç ve kişilik özellikleri gibi birçok etkenin olduğu söylenebilir. Bu değerlendirmeden hareketle, bir düşüncenin aktarımında ideolojilerin etkisi olsa bile, edebiyat ve edebi eser söz konusu olduğunda, ortada herhangi bir ideolojik metin değil, estetik ve edebi altyapısı olan bir metnin olması gerekir.

Edebiyat ve ideoloji ilişkisi konusunda yapılan değerlendirmelerin tamamı aslında çocuk edebiyatı için de geçerlidir. Ancak çocuk edebiyatı konusunda hedef kitlenin çocuk olması dolayısıyla bazı ek değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Çünkü çocuk edebiyatında, edebi ve estetik kuramların yanı sıra “çocuk gerçekliği” ve “çocuğa görelik” kavramları da devreye girmektedir.

Çocuk edebiyatının gelişimine bakıldığında, özellikle ilk dönem çocuk edebiyatı eserlerinde çocuğu eğitme, dini veya toplumsal kurallar doğrultusunda çocuğu şekillendirme amacının ağır bastığı görülmektedir. Dilek Tüfekçi Can, Batı’da çocuk edebiyatının ilk gelişim dönemlerinden bahsederken, önceleri dini içerikli kitapların yanı sıra görgü kurallarını ve kibar olmanın faziletlerini anlatan kitaplar

² Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK Yayınları, 2009), 936.

³ Terry Eagleton, *Eleştiri ve İdeoloji*, Çev. Savaş Kılıç, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 49-50.

⁴ Semran Cengiz, “Edebiyat ve İdeoloji”, *ASOS Journal*, 15, (Eylül 2015): 271-272.

yayınlandığını; sonraları ise ahlaki ve dini içerikli eserlerle birlikte kısa bölümlerden oluşan edebi eserlerin de çocuk edebiyatında yer almaya başladığını belirtir.⁵

İdeolojilerin çocuk edebiyatı eserlerine yansımaları eğitim işlevi ve didaktiklik üzerinden olmaktadır. Şirin de, tarih boyunca çocuklara yönelik bütün ilgi alanlarının çocuğun eğitiminden soyutlanarak değerlendirilemeyeceğini, her toplumun kendi dünya görüşünü çocuklara sunmak isteyeceğini ifade eder.⁶

Türkiye’de modernleşme ve yenileşme hareketlerinin oluşturduğu ortamda, çocuk kitaplarını bir modernleşme ve ilerleme aracı olarak gören bir yaklaşımın da olduğu görülmektedir. Türkiye’de çocuk edebiyatının gelişme zemini açısından önemli adımların atıldığı Tanzimat döneminde, daha sonra Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde de bu yaklaşım devam etmiştir.

Namık Kemal 1872’de yayınladığı *Aile* isimli makalede eğitimin amacının iradeli insan yetiştirmek olduğunu, zaafalarını yenmiş iradeli insanın; inançları, vatani ve hürriyeti için her türlü menfaati reddedecek hatta hayatından vazgeçecek kadar güçlü olduğunu belirtir. İbrahim Alaaddin Gövsa 1911’de yayınladığı *Çocuk Şiirleri* adlı eserin önsözünde, çocukların taze dimağlarını işlemek ve onlara dini, milli, ahlaki mesajlar vermek gerektiğini, Batı’da bunun şiirler ve şarkılar yoluyla yapıldığını belirtir. Tevfik Fikret çocuklar için yazdığı şiirlerinde “yeni insan tipi” yetiştirmeyi hedefler, Fikret’in yeni insanının sahip olması gereken özelliklerin oluşmasında çalıştığı Robert Kolej’deki Anglosakson eğitim metodunun etkisi olduğu belirtilmektedir.⁷

Ziya Gökalp, doğrudan çocuklar için eserler kaleme alan önemli isimlerden biridir. Çocuklar için şiirler ve masallar kaleme almıştır. Çocuklar için kaleme aldığı eserlerde de dünya görüşünün yansımaları görülür. Uğurlu’ya göre Ziya Gökalp; modernleşirken aynı zamanda kendi kültürünü koruyabilecek nesillerin yetiştirilmesi gerektiğini, milli kültür aşılansızca yetiştirilen nesillerin kendi harsı ile medeniyetin sentezini yapabileceğini düşünür ve ideolog olarak fikirlerini uygulayacak ve devam ettirecek nesillerin eğitime büyük önem verir. Bu açıdan da edebiyatı bir araç olarak görür.⁸

Mustafa Ruhi Şirin, Ziya Gökalp’in “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” ideolojisini masallara yansıtmasıyla masalların geleneksel işlevlerinin değişiminin başladığını belirtmektedir.⁹

Uğurlu, Ziya Gökalp’in masallarını Türk milletinin kurması gereken yeni hayatı, çocuklardan başlayarak bütün topluma benimsetme amacını taşıdığını belirtir.¹⁰

⁵ Dilek Tüfekçi Can, *Çocuk Edebiyatı Kuramsal Yaklaşım*, (Konya: Eğitim Yayınevi, 2014), 14.

⁶ Mustafa Ruhi Şirin, *Çocukluğun Kozası ve Çocuk Kültürü*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 77.

⁷ Alev Sınar, “Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/7, (2006): 181-184.

⁸ Alev Sınar Uğurlu, “İdeolog-Şair Ziya Gökalp’in Kaleminden Masallar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/1- I, (Winter 2009): 1027.

⁹ Mustafa Ruhi Şirin, *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı*, (İstanbul:Uçan At Yayınları, 2019), 36.

¹⁰ Sınar Uğurlu, “İdeolog-Şair Ziya Gökalp’in Kaleminden Masallar”, 1038.

Argunşah, edebiyat'ın, düşünceleri yayabilme ve kitleleri ikna edebilme kabiliyeti dolayısıyla hayatı dönüştürme konusunda iddiası olan bütün anlayışlar/arayışlar tarafından aracı olarak kullanıldığını, başta Ziya Gökalp olmak üzere Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ahmet Hikmet, Halide Edip gibi Türk milliyetçilik hareketinin temsilcilerinin, yazdıkları edebi metinlerle de Türk milli kimliğinin oluşumuna destek olduklarını ifade eder.¹¹ Bu noktada, eserlerini doğrudan çocuklara yönelik olarak kaleme almamış olsalar da, eserlerindeki çocuk karakterler üzerinden değinilmesi gereken isimler arasında, Ömer Seyfettin, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin de sayılabilir. Ömer Seyfettin'in eserlerindeki çocuk karakterlere bakıldığında; "*Primo Türk Çocuğu Nasıl Doğdu?, Primo Türk Çocuğu Nasıl Öldü?, Bir Çocuk: Aleko, Piç, Fon Sadriştayn'ın Oğlu*" gibi eserlerde yazarın kendi çocukluk tecrübelerinden ve kendi dünya görüşünden hareketle, Türklük şuuru, milli kültür, yabancılaşma ve yabancılarla yapılan evliliklerde doğan çocukların kimliksizliği üzerinde durduğu belirtilmektedir. Halide Edip'in de, "*Heyula, Raik'in Annesi, Vurun Kahpeye, Zeyno'nun Oğlu, Sinekli Bakkal, Sonsuz Panayır, Döner Ayna*" romanlarında çizdiği çocuk karakterler üzerinden, çocuklara ve çocuk eğitimine dair düşüncelerini aktardığı ifade edilmektedir. Benzer şekilde Reşat Nuri Güntekin'in de "*Çalikuşu, Acımak, Kızılıcak Dalları, Yeşil Gece, Miskinler Tekkesi*" romanlarında yer verdiği çocuk karakterler ve bu çocukların yaşadıkları üzerinden toplumdaki problemlere vurgu yaptığı söylenebilir.¹² Bu yazarların, kendi dönemlerinde yaşanmakta olan sıkıntıların ve toplumun aksayan yönlerinin düzeltilmesi için yeni bir toplumsal bilincin inşasının gerekli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu bilincin oluşturulması açısından da çocuk eğitiminin öneminin farkındadırlar. Bu sorunlara ve sorunların çözümüne dair düşüncelerini, romanlarında çizdikleri çocuk karakterler üzerinden aktardıklarını söylemek mümkündür. Bu edebi eserlerdeki milliyetçi söylem ve milliyetçi düşünce doğrultusunda oluşturulmuş çocuk karakterler üzerinden bir "milli kimlik inşası" oluşturulduğu belirtilmektedir.¹³

Mustafa Ruhi Şirin, Cumhuriyet Dönemi çocuk edebiyatının üç farklı evreden oluştuğunu ifade eder. Şirin, 1970'lere kadar devam eden birinci evrede; didaktik-otoriter, dogmatik, tektipleştirici ve çocuk modernleşmesi tasarımına öncelik veren bir anlayışın egemen olduğunu belirtir. 1970'ten 1980'lerin ortalarına kadar süren; farklı görüşteki yazarların güdümlü, ideolojik, kurtarıcı ve sosyal içerikte çocuk kitapları yazmaya yöneldiği evredir. Şirin'e göre üçüncü evre, 1980 sonrasında "çocuk gerçekliğine" dayalı ve "çocuğa göre" örneklerin yazılmaya başladığı "yenilikçi çocuk edebiyatı" evresidir.¹⁴ Şirin'in yaptığı değerlendirmelerden hareketle, özellikle birinci ve ikinci evrede ideolojik içeriğin yoğun olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde folklor ve geleneksel masallar, çocuk edebiyatı için bir kaynak olarak değerlendirilmiş ve çocuklara yönelik birçok masal derlenmiş, uyarlamalar yapılmış veya yeni masallar yazılmıştır. Çocuk edebiyatı açısından

¹¹ Hülya Argunşah, "Ömer Seyfettin'de Vatan Fikri", Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı Türk Ocakları - Bildiriler, (İstanbul: 2013), 659.

¹² Hülya Argunşah, "Çocuk Edebiyatı", Türk Aile Ansiklopedisi Cilt 1, (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991), 299-300.

¹³ Şahika Karaca, Türk Edebiyatında Çocuk: Milli Kimlik İnşası, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 261.

¹⁴ Mustafa Ruhi Şirin, *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bakış*, (İstanbul: Uçan At Yayınları, 2019), 35.

masallarla ilgili yapılan çalışmalarda da zaman zaman ideolojik bakış açısının yansımalarını görmek mümkündür.

1939 yılında düzenlenen 1. Türk Neşriyatı Kongresi'nde Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Encümeni Raporu'nun müzakeresi sırasında masalla ilgili yapılan tartışmalar da bu açıdan ilgi çekicidir. Bu tartışmalarda masallarda bulunan cin, peri gibi motifler pozitivist bakış açısıyla; sultan, padişah ve şehzade gibi kavramlar da saltanatı çağrıştırmaları yönünden eleştirilmiştir. Bu motiflerin çocuklara yönelik masallardan atılmasını ve yeni motifler bulunmasını teklif edenlerle, geleneksel masal motiflerinin savunmasını yapanlar arasında tartışmalar yaşanmıştır.¹⁵ Bu tartışmaların ideolojik bir altyapısının olduğu ve çocuklara yönelik eserlere de yansıdığı görülmektedir.

Türk masal edebiyatında Ziya Gökalp ile başlayan işlev değişiminin diğer bir örneği de toplumcu gerçekçi düşünceye yaslanarak masal yazımı olmuştur. Nazım Hikmet, Aziz Nesin, Oğuz Tansel, Vasif Öngören, Mehmet Başaran bu doğrultuda masallar yazan isimlere örnek verilebilir.

Şirin, Türk masal edebiyatında toplumcu gerçekçiliği yansıtan şair ve yazarların görüşleriyle ilgili olarak; (Nazım Hikmet) masalları bugünün sorunlarına karşılık vermeye yöneltmek, (Aziz Nesin) hayvan masallarını "politik öğretiye" göre yenilemek, (Vasif Öngören) Marksist görüşle insanlığın öyküsünü yorumlamak ifadelerini ve bu masalların içerik ve biçim açısından Almanya'da sosyalist yazarların yazdığı proleter devrimci masallara benzediği değerlendirmesini aktarır.¹⁶ Bu yazarların masallarını öncelikli olarak "çocuklara göre" ve "çocuklara yönelik" yazıp yazmadığıyla ilgili bir değerlendirme yapılamasa da masal olması sebebiyle çocuklara yönelik olarak değerlendirildiği ve çocuk kitapları arasında okunduğu görülmektedir.

Toplumcu gerçekçiliğin bir diğer temsilcisi olan ve 1977'de *Allı ile Fırfırı* adlı eserine TDK tarafından "Çocuk Yazını Ödülü" verilen Oğuz Tansel¹⁷, masal derlemelerini yaparken uyguladığı yöntemi şöyle açıklar: "Sözlü gelenekteki tekrarlardan ayıkladım, dil bakımından anlatımını öztürkçe ile yeniden yaratırcasına işledim, eksik bırakılan yerleri tamamladım, dünya görüşüme yaklaştırdım, göksel dinlerin etkilerinden arındırdım." Tansel, masallarını; çocukları, gençleri, yetişkinleri eğlendirmek ve uyutmak için yazmadığını; onları "bilinçlendirmek" ve "uyandırmak" için yazdığını ifade eder.¹⁸

Şirin, modern ya da postmodern duruma getirilerek toplumsal içerik yüklenen masalların politik bir söylemle yeniden yazılmasının masalları "araçsallaşma" durumuyla karşı karşıya getirdiğini belirtir ve bu durumun geleneksel masalın "kültür aktarımı" işlevinin engellenmesine neden olduğu eleştirisini yapar.¹⁹

Güncel politik meselelerin, bu çağa ait ve toplum içerisinde mücadele halinde olan düşünce akımlarının çocuk edebiyatına taşınmasının ideolojik bir tutum olduğu söylenebilir. Ancak masalların geleneksel işlevi olduğu belirtilen kültür aktarımının da ideolojiden tamamen bağımsız olup olmadığı da tartışmaya açık bir konudur. Zira her toplumun kültürünün arkaplanında bir dünya görüşü, dini bakış açısı, insana ve

¹⁵ Şirin, *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı*, 79-80.

¹⁶ Şirin, *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı*, 52.

¹⁷ Şirin, *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı*, 71.

¹⁸ Şirin, *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı*, 46.

¹⁹ Şirin, *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı*, 63.

varlığa dair özgün bir tasavvurun bulunmasından hareketle, kültürlerin de kısmen ideoloji içerdiğini söylemek mümkündür. Aradaki fark; yaygın bakış açısıyla ideoloji kavramının toplumun tamamının veya genelinin değil, toplumsal bir grubun dünya görüşü olarak değerlendirilmesidir.

Kültürün nesilden nesile aktarılması veya mevcut kültürün belli konularda zamanla değişmesi toplumların yaşadıkları tarihsel sürecin içinde “yavaş” ve “doğal” bir şekilde meydana gelir. Ancak bir toplumun, yeni bir dini benimseme veya farklı bir medeniyet dairesine girme gibi kırılmalar yaşadığı dönemlerde, toplumun kültüründeki değişimler de hızlı, çarpıcı ve görünür olabilir. Bu değişimin yansımaları da sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinde açıkça görülebilir veya edebiyat bu değişimi yaygınlaştıran bir işlev de görebilir. Osmanlı’dan günümüze, özellikle Tanzimat döneminden itibaren yaşanan değişimlere bakıldığında, modernleşme ve yenileşme çalışmalarının; düşüncede, kültürde, hukukta ve devlet yönetiminde meydana getirdiği tüm değişimlerin izini de “edebi metinler”de görmek mümkündür. Cumhuriyet döneminde çocuk edebiyatı alanında yapılan ilk dönem çalışmalarında “çocuk modernleşmesi” tasavvurunun ön planda olması ve bu bakış açısının uzun süre devam etmesinin²⁰ veya 1926-1928 yılları arasında Resimli Ay Matbaası ve Sevimli Ay Matbaası merkezli çeviri çocuk edebiyatı çalışmalarıyla Batı medeniyeti kavramı etrafında Batı merkezli bir kültür repertuarı oluşturma çabalarının²¹ kültürdeki bu hızlı değişimin yansımaları olduğu söylenebilir.

Rejim değişikliklerinin, devrimlerin ve karşı devrimlerin söz konusu olduğu bu dönemlerde yaşanan olayların ve toplumsal mücadelelerin edebiyata yansımaları da yoğun olmuştur. Atıf Akgün, Yugoslavya döneminde Balkanlarda ortaya çıkan Türk çocuk edebiyatı ürünlerinin, yoğun ideolojik yüklemeler içeren eserler olduğunu, bu çalışmalarda sosyalist ideolojiyi aktarmanın ve “ideal çocuk” yetiştirmenin başat hedef olduğunu, öyle ki bu eserlerde çocuğun, çocuk olarak değil ancak “piyoner”²² olarak yer bulabildiğini ifade eder.²³

Çocuk kitaplarına yansıyan toplumsal eleştiriler, açık veya örtük ideolojik söylemler, ilgili dönemin eğilimlerine göre şekillenmektedir. Aydınlanma sonrasında modern ulus devletlerin ortaya çıkması, 1. Dünya Savaşı sonrasında modern otoriter rejimlerin yükselişi, Marksizm, Sosyalizm, Nasyonal Sosyalizm ideolojilerinin yükselişi gibi olayların yaşandığı “modern” dönemin eğilimleri ile 2. Dünya Savaşı sonrası “postmodern” düşüncenin ve “birey”i ön plana çıkaran bakış açısının ağırlık kazandığı dönemin eğilimleri farklıdır. Geleneksel dönemlerde ve modern dönemde bireyi şekillendirici, otoriter ve didaktik söylemler etkiliyken “postmodern” dönemde “antiotoriter” söylemlerin görünürlüğü artmıştır.

²⁰ Şirin, Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bakış, 35.

²¹ Nilüfer Alimen, “Bir Yönlendirme Aracı Olarak Çeviri: Serteller ve Çeviri Çocuk Edebiyatı”, (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015), 98.

²² “Piyoner” kelimesi sosyalist dönemde okul çağındaki çocuklara rejimin sadık birer mensubu ve hizmetkarı oldukları anlamında dördüncü sınıftan sonra verilen bir ünvanıdır. Piyonerler partizanlar ile aynı ideolojiye mensup olmalarına rağmen yöntem bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Piyonerler, silahlı olarak dağlarda mücadele eden partizan kadrolarının bir bakıma eğitim kademesindeki sivil neferleri olarak düşünülür. (Atıf Akgün’ün açıklaması)

²³ Atıf Akgün, “Balkan Türkleri Özelinde Çocuk Edebiyatı Ürünleri ve İdeoloji Çıkmazı”, III. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler, (İstanbul: 2016), 254.

Dilidüzgün, Avusturyalı yazar Cristine Nöstlinger'in *Kim Takar Salatalık Kralı* adlı çocuk kitabında ailenin reisi "Baba" ve düşsel bir karakter olan "Salatalık Kral" üzerinden toplumdaki otoriter ve geleneksel yapının eleştirisinin yapıldığını, otoriter eğitimin karşısında kısırtıcı, bir ölçüde anarşik bir başkaldırı bulunduğunu belirtir. Michael Ende'nin *Momo* adlı fantastik eserinin; çocuk kitabı olmasına rağmen sömürülen işçilerden, çıkar ilişkileri yüzünden düzenin oyuncuğu haline gelen sanatçılardan bahsettiğini ve günümüz tüketim toplumuna yönelik eleştiriler getiren bir eser olduğunu ifade eder.²⁴ Bir eserin antitoriter bir söyleme sahip oluşundan hareketle, bu eserin herhangi bir ideolojik bakış açısıyla yazılmadığını söylemek de mümkün değildir. Zira antitoriter yaklaşımın da, Liberalizm'den Anarşizm'e kadar geniş bir ideolojik yelpazeye doğrudan ilişkili olabileceğini söylemek mümkündür.

Çocuk kitaplarında anlatılan hikayeler üzerinden toplumda ve bireylerde yanlış görülen durumlara eleştiri getirilmesi mümkündür. "Sorun odaklı çocuk edebiyatı" olarak adlandırılan, "çocuk okurun okuduğu kitaplarda hayatta karşılaşılabilecek birtakım problemlerle yüz yüze geldiği ve bu problemlerle başa çıkabilme yetisini kitaplarla kazandığı edebiyat"²⁵ şeklinde tanımlanabilecek olan yaklaşımla yazılan çocuk kitaplarında; ölüm, savaş, göç, şiddet, sömürü, boşanma, akran zorbalığı, madde bağımlılığı gibi konular işlenebilmektedir. Çocukların bu sorunları tanımaları, bu sorunları yaşayan insanlarla empati kurmaları veya toplumda var olan bu sorunlar üzerine düşünmeleri asıl hedeftir. Bireysel ve toplumsal sorunları içeren bu konular işlenirken, ister istemez bu sorunları oluşturan arka plan da söz konusu olmaktadır, işte bu noktada yazar kendi görüşü doğrultusunda ideolojik bir söylemi öne çıkarabilmektedir.

Bu tür konular işlenirken yazar; kendi ideolojisiyle çocuk okuru kalıplamamalı, tektipleştirmemeli, onu taraf olmaya zorlamamalıdır; konunun anlatılış şekli çocuğun dünyasına ve gerçekliğine uygun olmalıdır; çocuk kitaplarında çocuğun problemleri öncelenmeli, çocuk, yazarın ideolojisini aktarmada araç olarak kullandığı bir nesne değil tam tersine özne olmalıdır.²⁶

Dilek Tüfekçi Can, Peter Hollindale'den aktarımla çocuk edebiyatı metinlerinde ideoloji varlığının üç şekilde olabileceğini belirtir. Yazarın, dini, politik, ahlaki görüşlerini açıkça belirttiği "açık ideoloji" bulunabilir. Yazarın görüşlerini örtük bir şekilde, nükteli bir üslupla veya semboller üzerinden metne aktardığı "pasif ideoloji" bulunabilir. Üçüncü olarak da "kelimeler, kurallar sistemi ve metni oluşturan kodların" meydana getirdiği, "dilin özünde zaten var olan ideoloji" bulunabilir.²⁷

Çocuk kitaplarında, açık veya örtük bir şekilde çocuk okura sunulan ideolojik söylemlerin bir de çocuk okur tarafından alımlanma süreci söz konusudur. Metnin konusuyla, metindeki anafikirle veya metindeki kahramanların ağzından iletilen "açık" mesajların iletilmesi daha kolaydır. Metafor veya semboller üzerinden sunulan ideolojik söylemin alımlanması ve anlaşılabilmesi için ise "okurun" bunları analiz edebilecek zihinsel hazırbuluşluğa sahip olması gerekir. Çift kodlu metinlerde bu

²⁴ Selahattin Dilidüzgün, *Çağdaş Çocuk Yazını*, (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2007), 50-52.

²⁵ Oğuzhan Yılmaz ve Yasin Mahmut Akar, "Türk Çocuk Edebiyatında Sorun Odaklı Yaklaşım", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2, (2018): 31.

²⁶ Yılmaz ve Akar, "Türk Çocuk Edebiyatında Sorun Odaklı Yaklaşım", 31.

²⁷ Dilek Tüfekçi Can, "Çocuk Edebiyatında Dilin İdeolojisi: Anlatı Bilimsel Yaklaşım", *Dil Araştırmaları Dergisi*, 12, (Bahar 2013): 203-206.

durum söz konusudur. Toplumsal eleştiri veya ideolojik mesajların bulunduğu bir hayvan masalına bakıldığında; somut işlemler döneminde küçük yaşta bir çocuk okur, hayvanlar arasında yaşanan olayları, karakterlerin özelliklerini ve çıkarılabilecek açık mesajı anlamlandırabilir. Ancak soyut işlemler dönemindeki yaşça büyük olan bir çocuk okur veya “yetişkin” biri aynı metni okuduğu zaman, zihinsel hazırbulunuşluğu ölçüsünde, anlatılan olayın semboller üzerinden toplumda hangi anlamlara karşılık geldiğini alımlayabilir. Bu noktada, küçük yaşta “çocuk okur” metinde anlatılan “örtük” ikinci kodu anlamlandıramamış olsa bile, ilerleyen yaşlarda benzer konular üzerinde düşünürken okuduğu bu metnin zihninde hazır bir “şablon” işlevi göreceği de söylenebilir.

Özetle söylemek gerekirse, genel olarak edebiyatta ve özelde çocuk edebiyatında yazarın, mensubu bulunduğu toplumun/toplumsal grubun ideolojisinden veya kendi şahsi ideolojisinden tamamen bağımsız bir eser vermesinin mümkün olmadığı söylenebilir. Ancak çocuk edebiyatı söz konusu olduğunda bu konuda bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir:

- Çocuk edebiyatı metinleri, ideolojik/dini söylemi önceleyen, edebi ve estetik yönü zayıf metinler olmamalıdır.

- Çocuğa edebi estetik zevki tattırarak, çocuğun bu yönünü geliştirecek ve onu edebi/estetik alanda eğitecek eserler olmalıdır.

- Çocuk edebiyatı eserlerinde; herhangi bir dini, ekonomik, etnik veya toplumsal gruba karşı kin, nefret, düşmanlık oluşturacak genellemeci söylemlerden kaçınılmalıdır. Çocuğu şekillendirici “ideolojik” bir söylem kullanarak, çocuğun toplumda birlikte yaşadığı ve “çocuk gerçekliği” bağlamında hiçbir düşmanlığının olmadığı birçok farklı kesimden insana karşı önyargılar oluşturulmamalıdır.

- İyi-kötü, doğru-yanlış, adalet-haksızlık gibi kavramların; sınıf çatışması ve politik kamplaşmalar gibi “çocuk gerçekliği”nde bir karşılığı olmayan kategorik şemalar üzerinden yapılması ve çocuğu kalıplı bir tavır takınılması doğru değildir.

- Çocuklara; iyi-kötü, doğru-yanlış, adalet-haksızlık gibi çatışmalar sunulurken, bu kavramlar ideolojik şematik kategoriler üzerinden değil, “olumlu veya olumsuz davranışın” kendisi üzerinden değerlendirilebileceği bir bakış açısı sunulmalıdır.

- Ölüm, savaş, göç, şiddet, sömürü, boşanma, akran zorbalığı, madde bağımlılığı gibi konular işlenirken, “çocuğa göre” ilkesi doğrultusunda hitap edilen yaş grubu dikkate alınarak işlenmelidir. Yaş gruplarına göre, gerçekliğin yumuşatılarak verilmesi gerekebilir. Sorun odaklı bu metinlerde, “çocukların yaşadığı” sorunlar öncelenmeli bu sorunlar üzerinden ideolojik hesaplaşma ön plana çıkarılmamalıdır.

- Birey-birey, birey-toplum, merkez-çevre arasında olası bir çatışmayı ve gerilimi uzaklaştırmak, kimi zaman sert ve acımasız olan gerçeği yumuşatmak için sembolik anlatım önemli bir işleve sahiptir. Çocuk edebiyatı açısından da kullanışlı olabilir. Çocuk okurun, sembolik anlatımların sahip olduğu çift kodlu mesajı alımlarken, metinde anlatılan yüzeysel anlamı veya alegorik anlatımla verilen örtük mesajı, yaşı ve zihinsel hazırbulunuşluğu ölçüsünde anlamlandıracağı unutulmamalıdır.

- Çocuğa yönelik mesajlar verilirken; mesajını açıktan bağırarak, partizan, tektipleştirici ve “çocuğu” nesne olarak şekillendirici bir üslup kullanılmamalıdır.

Çocuğu “özne” olarak gören, onu düşünmeye sevk edecek, ucu açık, estetik ve edebi bir üslup benimsenmelidir.

Dini Çocuk Edebiyatı

Çocuk edebiyatı özelinde değerlendirme yapılmadan önce; genel olarak insanlık tarihi boyunca üretilen birçok sözlü ve yazılı edebi eserde işlenen konular açısından bakıldığı zaman; dini konuların ve dini motiflerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Tarihsel süreçte dünyanın farklı coğrafyalarındaki toplumların ürettiği yazılı veya sözlü edebi eserler ve meydana gelen edebiyat birikimi her zaman toplumların inanışlarıyla, dinleriyle veya mitolojileriyle sıkı bir ilişki içerisinde olmuştur. Anthony C. Yu; Hindu, İslami, Çin-Japon, Yahudi-Hıristiyan kültürleri gibi bütün yüksek kültürel sistemlerde, edebiyat geleneğinin; dini düşünce, dini uygulama, dini kurum ve dini sembolizm ile çoğu kez birbirine geçmiş bir ilişki içinde geliştiğini ve bugün profan diye nitelendirilen edebiyat birikiminin de bu etkiden bağımsız olmadığını ifade eder.²⁸ Anthony C. Yu, bugün tüm dünya ölçeğinde sahip olunan edebiyat birikiminin; kurgu, sembolik anlatım, üslup, metin çözümleme, metin eleştirisi, metodoloji gibi birçok açıdan dini literatüre çok şey borçlu olduğunu ayrıntılı bir şekilde örnekleriyle açıklar.²⁹

Tarihsel süreç içerisinde, “edebi eserlerde” dinle ilgili olan veya dinle “doğrudan” ilgisi olmayan birçok konu işlenmiştir. Ancak geleneksel dönemlerde, edebiyat ve din gibi birbiriyile içiçe gelişmiş kavramlar için, “dini” ve “profan” ayrımını yapmak mümkün değildir. Batı’da yaşanan aydınlanma ve rönesans hareketlerinden sonra; dini otorite olarak Kilise’nin düşünce sistemi ile mücadele ederek ortaya çıkmış olan; Tanrıyı, dini veya metafiziği değil insanı merkeze alan hümanizm düşüncesi ve somut olguları merkeze alan pozitivizm düşüncesinin ortaya çıkışıyla, düşüncede ve edebiyatta, dini/metafizik olanın karşısında profan/seküler olan gibi bir ayrımın yapılmaya başlandığı söylenebilir.

“Edebiyat ve din” veya “dini edebiyat” konusunda bir değerlendirme yapılacaksa bu değerlendirme; eserlerde işlenen konular, verilen mesajlar ve yazarın düşünce yapısının oluşturduğu poetika ve söyleme bakılarak yapılabilir. Yazar eserinde doğrudan dini konuları işleyebilir, açık dini mesajlar verebilir veya sembolik bir anlatım kullanarak dini içeriğe ait bir mesajı örtük olarak aktarabilir; metinde kullanılan dil ve üslup üzerinden metnin tamamında eriyik halde, dini bir söylem bulunabilir. Dini içeriğe değinme veya dini mesajların edebi esere yansması söz konusu olduğunda; edebiyat ve ideoloji konusunda yapılan değerlendirmeler, edebiyat ve dini içerik açısından da geçerlidir.

Çocuk edebiyatı açısından bakıldığında ise; çocuklara yönelik eserlerde dini motiflerin işlenmesi veya çocuklara kazandırılmak istenen dini değerlerin ve dini bilgilerin edebi eserler yoluyla çocuklara aktarılması, dini içerikli çocuk kitapları veya dini çocuk edebiyatı olarak adlandırılan birikimi ortaya çıkarmıştır.

Konunun bütünlüğü açısından, öncelikle bugünkü manada çocuk edebiyatı çalışmalarının ortaya çıkıp geliştiği yer olan Batı’daki dini çocuk edebiyatı çalışmalarına bakmak yerinde olacaktır. Avrupa’da henüz müstakil çocuk edebiyatı çalışmalarının olmadığı dönemlerde, 15. yüzyılın sonlarında kullanılan; alfabeyi,

²⁸ Anthony C. Yu, “Edebiyat ve Din”, Çev. Adem Çalışkan, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1, (2004): 227-228.

²⁹ Bk. Yu, “Edebiyat ve Din”, 227-253.

sayıları ve bazı dini duaları öğretmeyi amaçlayan *Hornbook* adı verilen öğretim materyali, çocuklara alfabenin bile dualarla ve dini özendirmelerle öğretildiğini göstermektedir.³⁰ Çocuk edebiyatı çalışmalarının ortaya çıktığı ilk dönemlerde de, kitapların içeriği büyük ölçüde dini ve didaktik özelliklere sahiptir; önceleri çocuklar açısından sakıncalı bulunan fakat çocuklar tarafından ilgiyle okunan peri masalları bile, din eğitimleri tarafından Hristiyan öğretisi ile tekrar kurgulanarak çocuklara dini-ahlaki değerler kazandırmak için kullanılmıştır.³¹ Çocuk edebiyatının geliştiği ve müstakil bir alan haline geldiği süreç içerisinde, çocuklara yönelik eserlerde işlenen konularda çeşitlilik artmış olsa da dini konular ve dini içerik hala önemli bir yere sahiptir.

Batı'da çocuklara yönelik, doğrudan dini içeriğe sahip yayınlara bakıldığında, farklı yaş grupları gözeticilerle hazırlanmış:

- 1-7 yaş arası okul öncesi çocuklar için, her bir yaş grubuna yönelik ayrı ayrı hazırlanmış, İncil'den alıntılardan oluşan; dua, oyun, yap-boz, hikaye ve şarkılar içeren kitaplar,

- 6 yaş üzeri okumaya yeni başlayan okul çocukları için, yine İncil'den alıntılardan ve dualardan oluşan, çoğunlukla manzum ilk okuma kitapları,

- İncil'de geçen hikayelerle; yaratılış, hayat ve ölüm, ölüm sonrası hayat, duanın gücü gibi konuları çocukların anlayabilecekleri bir seviyede anlatan, Hristiyanlığın temel inanç konularını, basit ve sembolik hikayeler etrafında işleyen, çocukların dini eğitimlerini tabii bir yolla gerçekleştirmeyi ve çocukların günlük hayatlarında İncil'in emirlerine uygun yaşamalarını amaçlayan kitaplar,

- "Küçük Çocuklara Büyük Hakikatler", "Küçük Erkek Çocuklar İçin Tanrı'nın Hikmetleri", "Küçük Kız Çocuklar İçin Tanrı'nın Hikmetleri" gibi, erkek ve kız çocukları için ilgilerine göre ayrı ayrı düzenlenmiş, esas olarak karakter eğitimi hedefleyen nasihat kitapları,

- Çocukların ilgisini çekebilecek İncil hikayelerinden oluşan, "Nuh'un Gemisi", "Kardan Adam", "Arslan, Cadı ve Gardrob" gibi, zengin görsel malzeme ile desteklenmiş ve çocukların edebi zevklerini geliştirmeyi hedefleyen kitaplar, sayılabilir.³²

Yukarıda sıralanan çocuklara yönelik kitaplar açık bir şekilde dini içeriğe sahip olan ve doğrudan din eğitimini amaçlayan didaktik eserlerdir. Çocuk edebiyatı alanında, özellikle 20. yüzyıldan itibaren psikolojik ve estetik yaklaşımın ağırlığının artmasının etkisiyle, bu tarz yoğun dini içerikli didaktik kitapların, çocuk edebiyatı alanında yapılan çalışmalar içerisinde marjinal kaldığı söylenebilir. Ancak dini içeriğin çocuk edebiyatına yansması sadece bu tarz eserler yoluyla olmamaktadır. Batı'da çocuklara yönelik olarak yazılan birçok eserde, metinlerde anlatılan olayın

³⁰ Ali Murat Yel, "Çağdaş Dünya Edebiyatında Çocuk Yayınları", *Türkiye III. Dinî Yayınlar Kongresi Tebliğler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 50.

³¹ Dilek Tüfekçi Can, "Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler", (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2012), 72.

³² Ali Fuat Bilkan, "Batıda Çocuklara Yönelik Dinî Yayınlar", *Türkiye III. Dinî Yayınlar Kongresi Tebliğler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 175-176.

içerisinde, hayatın doğal akışında var olan dinin ve dini motiflerin yansımaları görmek mümkündür.

Çocuklara yönelik eserlerde yaygın olarak bulunan dini içerik, bazen anlatılan olayın kurgusu içerisinde açık bir şekilde bazen de sembolik/alegorik olarak bulunabilmektedir. Dünya çocuk klasikleri arasına girmiş *Robinson Crusoe*, *Polyanna* ve *Heidi* gibi birçok eserde de karakterler üzerinden Hristiyanlığa ait dini yansımaları görmek mümkündür.³³ Charles Dickens'ın *A Christmas Carol* (1845) ve O. Henry'nin *The Gift Of Magi* (1905) gibi eserlerinde, Hristiyanlığa ait dini motifler ve Hristiyanlık inancına ait değerler, olay kurgusu içerisinde "açık" bir şekilde işlenmiştir. Yine David A. Adler'in *One Yellow Daffodil: A Hanuka Story* (1995) gibi eserlerde Yahudi inancı, folklorü ve Yahudilerin yaşadığı sorunlar açık bir şekilde işlenmektedir. Diğer taraftan CS Lewis'in *Chronicles of Narnia* serisinde (1950-1956) düşsel bir dünyada geçen olayların masalsı bir şekilde anlatıldığı, ancak bu olayların ve karakterlerin "alegorik" bir şekilde İncil hikayelerine göndermede bulunduğu, aslında "ince örtülü bir Hristiyan alegorisi" olduğu belirtilmektedir.³⁴

"İnce örtülü bir Hristiyan alegorisi" olarak nitelenen *Narnia Günlükleri*'nin hem edebi eser olarak hem de sinemaya uyarlanmış haliyle tüm dünyada çocuklar ve yetişkinler tarafından büyük ilgi görmesi önemli bir husustur. Edebi ve estetik kaygıların ön planda olduğu; dini içeriğin açık ve didaktik tarafı ağır basan şekilde değil, örtülü olarak metne yayılmış bir şekilde veya sembolik öğelerle aktarıldığı metinler kitlelere ulaşma ve edebi açıdan beğeni kazanma konusunda daha başarılı olmaktadır. Bu noktada dini çocuk edebiyatı veya dini içerikli çocuk kitapları söz konusu olduğunda, çocuk edebiyatı ve ideoloji ilişkisi bağlamında yapılan değerlendirmelerle aynı doğrultuda bir sonuca varmak mümkündür.

Batı'da son yıllarda Müslüman yazarlar tarafından yazılan, İslami içeriğe sahip çocuk kitapları da görülmektedir. Bu kitaplar, bir yönüyle sorun odaklı çocuk edebiyatına bir yönüyle de dini çocuk edebiyatına dahil olan kitaplardır. Bu çocuk kitapları, sorun odaklı çocuk edebiyatı bağlamında, bir taraftan Müslüman ülkelerde yaşanan işgal, iç savaş, mültecilik gibi sorunlara; diğer taraftan göçmen olarak gitmek zorunda kaldıkları ülkelerde (Batı ülkeleri) yaşayan Müslüman çocukların isimleri, kıyafetleri ve yaşam tarzlarından dolayı, yaşadıkları ırkçılık ve ayrımcılık gibi sorunlara çocukların gözüyle bakarak değinmektedir. Ayrıca, İslami değerleri ve Müslüman kültürünü de işlenen konular içerisinde anlatmaları bakımından "dini çocuk edebiyatı" kapsamında değerlendirilebilir.

Ibtihaj Muhammad'ın "*A Proudest Blue: A Story of Hijab and Family*", Mubinüddin Esma'nın "*My Name is Bilal, A Party in Ramadan, The Best Eid Ever*"; Rukhsana Khan'ın "*Muslim Child, A New Life, Many Windows, The Roses in My Carpets*" gibi eserlerini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.³⁵

³³ Mustafa Ökkeş Evren, "Çocuk Edebiyatına Dini Yaklaşım", *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Yıl 9, 104-105, (Ağustos-Eylül 2005): 314. Kenan Çağan, "Çocuk Edebiyatı ve İdeoloji", *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Yıl 9, 104-105, (Ağustos-Eylül 2005): 336. M. Kayahan Özgül, "Edebiyatın Çocukluğu Çocukluğun Edebiyatı", *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Yıl 9, 104-105, (Ağustos-Eylül 2005): 364.

³⁴ "Religion in Childrens Literature", Childrens Literature Review, *Encyclopedia.com*. (08.07.2020) <https://www.encyclopedia.com/children/academic-and-educational-journals/religion-childrens-literature>

³⁵ Khan, Rukhsan, Contemporary Authors, *Encyclopedia.com*. (22.08.2020)

Türkiye’de “çocuk edebiyatı” çalışmalarının, Batı’ya nisbetle geç başladığı göz önüne alındığında, yeni gelişen bir alan olarak çocuk edebiyatı çevresinde sürdürülen tartışmalara ek olarak, “dini içeriğin” kendine has özelliklerinden kaynaklanan bazı zorlukların da yaşanmasının kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Dini içeriğin çocuklara yönelik eserlerde aktarılması konusunu irdelerken, Türk İslam edebiyatında müstakil bir çocuk edebiyatının var olmadığı dönemlerden itibaren devam eden sürece bakmak yerinde olacaktır. Türk edebiyatı tarihinde, genel olarak İslamiyet Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı olarak adlandırılan dönemde, din ve dini değerler hayatın doğal akışı içerisinde, toplumsal zihniyetin arka planında önemli bir yere sahiptir; dini değerlerin Türk halkının diline, edebi eserlerine, atasözlerine ve deyimlerine önemli ölçüde yansıdığı görülmektedir. Bu dönemde verilen hemen hemen tüm eserlerde dini motifler yoğun olarak yer almaktadır. Ancak konumuz çocuk edebiyatı olduğu için, çocuklara yönelik olabilecek eserlere değinilecektir. Geleneksel dönemde müstakil bir çocuk edebiyatı var olmasa da, sade bir dile sahip olan, halkın her kesimine hitap eden ve dini motiflerin bulunduğu sözlü ve yazılı edebi eserlerin çocuklara da hitap etmiş olma ihtimali vardır. Hasan Latif Sarıyüce, Türk çocuk ve gençlik edebiyatının gelişimi açısından klasik dönem olarak adlandırdığı bu dönemde, doğrudan çocuklar için yazılmasa da çocukların da okuyarak ya da dinleyerek yararlanabilecekleri kitapların yazıldığını ifade eder.³⁶ Ayrıca dini motiflerin de yaygın bir şekilde işlendiği; ninniler³⁷, destanlar³⁸, masallar³⁹ ve halk hikayeleri⁴⁰ gibi halk edebiyatı ürünleri de dini çocuk edebiyatı için önemli kaynaklardır.

Türk çocuk ve gençlik edebiyatının gelişimi açısından önemli çalışmaların yapıldığı Tanzimat Döneminde ve sonrasında; *Mümeyyiz*, *Sadakat*, *Etfal*, *Arkadaş*, *Çocuklara Arkadaş*, *Çocuklara Ta’lim*, *Vasita-i Terakki*, *Çocuklara Kıraat*, *Çocuklara Mahsus Gazete*, *Çocuklara Rehber*, *Çocuk Bahçesi* gibi süreli yayınların yayımlandığı dönemlerde de milli kültürün en önemli öğelerinden biri olan dini içeriğin çocuklar için yazılan eserlere yansıdığı görülmektedir. Bu süreçte çağdaş manada dini çocuk edebiyatı birikiminin ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır.

1911’de İbrahim Alâaddin Gövsa, *Çocuk Şiirleri* adlı eserinin önsözünde anne-baba ve öğretmenlere seslenir ve “çocukların taze dimağlarını işlemek, onlara millî,

<https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/khan-rukhsana-1962>
Mobin-uddin, Asma, Something About the Author, *Encyclopedia.com*. (22.08.2020)
<https://www.encyclopedia.com/children/scholarly-magazines/mobin-uddin-asma>

³⁶ Hasan Latif Sarıyüce, “Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatının Dünü ve Bugünü”, *Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ansiklopedisi Cilt 1*, (İstanbul: Nar Yayınları, 2012), 47.

³⁷ Bk. Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2011).

³⁸ Bk. Şule Gül Atmaca, “ İslamiyetten Sonraki Destanlarda (Battal-name, Danişmend-name ve Saltuk-name) İslami Karakter ve Tipler”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015)

³⁹ Bk. Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2013) 100. Metin Eren, “Anadolu Sahası Türk Masallarında Dua Motifi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 58, (2017): 355-375.

⁴⁰ Bk. Ali Berat Alptekin, *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 352-355. Halil Bunsuz, “Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Dini Motifler Üzerine Bir Araştırma”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015).

dini, ahlaki mesajlar vermek gerektiğini” belirtir.⁴¹ İbrahim Alâaddin Gövsa’nın çocuklar için yazdığı *Allah Sevgisi* adlı şiirinde sade bir dille işlediği İslami içeriği görmek mümkündür.⁴²

Ziya Gökalp’in dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanan; *Çocuklar İçin İlahi, Türk’ün Tekbir’i, Tevhid, Çocuk Duaları* gibi çocuklara yönelik şiirlerinde de İslami konular sade bir dille ve açık bir şekilde işlenmiştir. Ali Ekrem Bolayır’ın çocuklar için yazdığı *“İslam’ın Şartları, Nedimeciğin Tevhidi, Ya Muhammed, Allah’ın Nimeti, Temizlik, Hz. Ömer’in Adaleti”* şiirlerinde İslami içeriği ve İslami bakış açısıyla adalet ve temizlik gibi konularda verdiği mesajları görmek mümkündür.⁴³ Dönemin yazarları içinde, Ömer Seyfettin de çocuk edebiyatı açısından çok önemli bir yere sahip yazarlardan biridir. Ömer Seyfettin, eserlerini doğrudan çocuklara yönelik yazmamıştır ve tüm eserleri çocuklara hitap etme açısından uygun olmayabilir. Ancak özellikle konusunu Türk tarihinden alan *Pembe İncili Kaftan, Kütük, Forsa, Ferman*; ve konusunu yazarın çocukluk anlarından alan *İlk Namaz, And, Kaşağı, Falaka* gibi hikayeleri çocukların rahatlıkla okuyabilecekleri, gelişim düzeylerine, hayat tecrübelerine uygun metinlerdir.⁴⁴ “Dini çocuk edebiyatı” açısından bakıldığında, Ömer Seyfettin’in *İlk Namaz* adlı eseri İslami içeriğin çocuk bakışıyla ve çocuk gerçekliğine uygun bir şekilde işlendiği önemli bir eserdir.

Cumhuriyet döneminde çocuk edebiyatı çalışmalarında, uzun yıllar boyunca bir bütün olarak toplumun çağdaşlaşma sürecinin bir yansıması olarak; çocuk modernleşmesi bakış açısı ağır bastığı için, modern dünyadaki “çağdaş” değerler ön plana çıkmıştır. Türk İslam kültür geleneğinin sahip olduğu İslami içeriğin çocuk kitaplarına yansımalarının cılız kaldığı görülmektedir. Ahmet Efe bu durumu: “Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet’in geçmiş uzun yılları içinde dini bir konuyu, çocuklara veya gençlere edebi bir üslup içinde sunmaya çalışan kimseler gerici, bağnaz ve hatta yobaz olarak nitelenerek eserleri görmezden gelinmiştir” şeklinde ifade eder.⁴⁵ Tabi hem Osmanlı’nın son dönemlerinde hem de Cumhuriyet döneminde bu bakış açısının dışında, eserlerinde dini içeriğe değinen yazarlar da olmuştur, Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın 1940 yılında yayımladığı, *Çocuk ve Allah* kitabı bu açıdan önemli bir eserdir. Mustafa Ökkeş Evren; Dağlarca’nın bu eserinde; Allah, ölüm, ruh, melek, sonsuzluk gibi kavramlar arasındaki ilişkiyi ve kozmik alemleri çocuk duyarlılığı ile kavramaya çalıştığını aktarır.⁴⁶ Ancak buna benzer örneklerin istisna olduğu ve edebiyat/düşünce ortamlarındaki genel eğilimin dini içeriğe mesafeli olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet döneminde, dini hassasiyeti ve dini söylemi yansıtan çocuk edebiyatı eserlerinin 1970’lerden itibaren özellikle 1980 sonrası artarak görünür olmaya başladığını söylemek mümkündür.⁴⁷ Çağdaş Türk edebiyatında 1970’lerden

⁴¹ Sınar, “Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları”, 183.

⁴² Önder Göçgün, “Türk Edebiyatında Dini Çocuk Şiirleri ve Terbiye Bakımından Değeri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (1982): 125.

⁴³ Göçgün, “Türk Edebiyatında Dini Çocuk Şiirleri ve Terbiye Bakımından Değeri”, 111-121.

⁴⁴ Sınar, “Türkiye’de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları”, 186.

⁴⁵ Ahmet Efe, “Edebiyatımızda Öze Dönüş Hakkında”, *Türk Dili Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 756, (2014): 228.

⁴⁶ Evren, “Çocuk Edebiyatına Dini Yaklaşım”, 310.

⁴⁷ Zeki Karakaya, “Çocuk Felsefesi ve Çocuk Edebiyatı”, *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, Yıl 9, 104-105, (Ağustos-Eylül 2005): 345.

itibaren çocuklara yönelik eserler veren yazarlar içinde, dini hassasiyeti ve dini içeriği eserlerine yansıtan yazarlara örnek olarak; Cahit Zarifoğlu, Üzeyir Gündüz, Mustafa Güner Yazgan, M. Yaşar Kandemir, Ahmet Efe, Mustafa Ruhi Şirin, Hasan Nail Canat, Bestami Yazgan, Emin Hüseyin Öztürk, Yavuz Bahadıroğlu, Ali Nar, Hasan Demir, Nevzat Yüksel, Mevlana İdris Zengin, Saadettin Kaplan, Nevin Soysal Aydın, Özkan Öze, Vural Kaya, Mustafa Ökçeş Evren, Nehir Aydın Gökduman gibi yazarlar sayılabilir.⁴⁸ Dini çocuk edebiyatı kapsamında değerlendirilebilecek tüm yazarların ve eserlerinin bu çalışmada zikredilmesi mümkün olmadığı için, dini içeriğin ve dini söylemlerin çocuk edebiyatı eserlerine farklı şekillerde yansımaları konusunda yapılacak değerlendirmeler etrafında, yeri geldikçe bazı eserlere değinilecektir.

Hikayelerin genel olarak eğitim ve özelde din eğitimi açısından; kendini ifade edebilme ve kimliğini bulma çabası içindeki ilköğretim çağı çocuklarının kendilerini tanımlarında, toplumdaki rollerini belirlemelerinde, sağlıklı sosyal ilişkiler geliştirmelerinde ve her bakımdan hayata hazırlanmalarında büyük görevler üstlenen din eğitimcilerinin en çok kullandıkları malzemeler olduğu belirtilmektedir.⁴⁹ Ayrıca hikayenin, çocuk ve gençlerin psikolojik gelişimlerinde önemli bir pedagojik araç olduğu ve hikayenin anlam iletmedeki rolünün, aynı zamanda sosyoloji, edebiyat, tarih, antropoloji, hikayeleştirilmiş teoloji ve dini öğretiler gibi çok çeşitli alanlarda da dikkate alındığı ifade edilmektedir.⁵⁰ Bu değerlendirmelerden hareketle; hikaye, roman, masal, fabl veya destan gibi olay anlatımına dayanan edebi eserlerin din eğitimi açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Dini içeriğin veya diğer bir ifadeyle temelinde dini bakış açısı olan duygu, düşünce ve bilginin çocuk kitaplarına yansımaları geniş bir yelpazede ve farklı yoğunluklarda gerçekleşmektedir.

- Bir eser hem işlenen konu hem de verilen mesaj açısından doğrudan ve açık bir dini içeriğe sahip olabilir.
- Doğrudan dini bir mahiyette olmayan bir konunun işlendiği bir metinde, dini bir mesaj “açık” olarak verilebilir veya eserde sembolik ve alegorik bir anlatım tercih edilip dini içerik “örtülü” bir halde bulunabilir.
- Yazarın sahip olduğu dini hassasiyetler ve bundan kaynaklı dünya görüşü doğrultusunda, dil ve üslup özelliklerinde ve söyleminde eriyik halde var olan dini içerik, doğal bir şekilde esere yansiyabilir.

Doğrudan dini içeriğe sahip olan eserler arasında; peygamberlerin hayat hikayelerini anlatan eserler, sahabilerin ve din büyüklerinin hayat hikayelerini anlatan eserler, Hadis-i Şeriflerden veya Kur’an-ı Kerim’deki bazı ayetlerden hareketle hazırlanan eğitim setleri, İslam’ın inanç esaslarını ve ibadetlerin önemini

⁴⁸ Bk. Âdem Çalışkan, “İslami Çocuk Edebiyatı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12-13, (2001): 409-436. Melek Demirdöğen, “İslami Çocuk Edebiyatı Çerçevesinde Enver Tuncalp’in Çocuk Şiirlerinde Dini-Ahlaki Muhteva”, (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018), 27-35.

⁴⁹ M. Nur Pakdemirli, “İlköğretim Çağı Çocuklarının Din Eğitiminde Kullanılabilecek Hikâyelerin Özellikleri ve Kaynakları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 21, (2011): 153.

⁵⁰ Muhiddin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, (2006): 237.

anlatan hikayeler sayılabilir. Bu alanda, Türkiye’de henüz çok sayıda çalışma yokken çeviri eserlerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Seyyid Kutub ve Abdulhamid Cude Es’sahhar’ın Mustafa Runyun tarafından Türkçe’ye çevrilen *Çocuklar İçin İslam Tarihi* eseri örnek olarak gösterilebilir. Bu eserler peygamberlerin ve sahabilerin hayatlarını anlatan biyografik hikayeler olarak setler halinde yayımlanmıştır.⁵¹

Bu çeviri eserlerin haricinde de Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan itibaren dini içeriğe sahip, farklı yaş gruplarına yönelik birçok telif eser ve eğitim seti yayımlandığı görülmektedir. Fatih Turanalp’in, “Dini İçerikli Çocuk Kitaplarının Öğretmen Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, isimli doktora çalışmasının ekler kısmında, 684 maddeden oluşan bir kitap listesi vardır.⁵² Bu kitaplar içinde hikaye, biyografi, deneme, masal, popüler bilim gibi birçok farklı türde değerlendirilebilecek eserler de bulunmaktadır. Bu eserlere konu ve tema açısından bakıldığında, Hz. Muhammed’in hayatı, peygamber kıssaları, sahabilerin hayatları, esmaul’hüsna, iman, ibadetler, ahlaki ilkeler, islam tarihi, Allah’ın varlığı ve kainatın yaratılışı, din büyüklerinin hayat hikayeleri, kıssadan hisse hikmet öyküleri gibi birçok başlık sayılabilir. Bu kitapların önemli bir kısmının, çocuklara yönelik din eğitime destek olması amacı ön planda tutularak, öğretim materyali mantığıyla yazıldığı unutulmamalıdır. Bu yönüyle bakıldığında bu kitapların, didaktik olma ve doğrudan dini mesaj içerme gibi özelliklere sahip olması beklenen bir durumdur. Ancak dini içerikli kitaplar konusunda, çocuk edebiyatından ve edebilikten bahsedilecekse; bu eserlerin edebi ve estetik özelliklere sahip olup olmaması, eserlerdeki dil ve üslup özelliklerinin/aktarılan dini içeriğin, hitap ettiği yaş grubunun bilişsel ve duyuşsal özelliklerine uygun olup olmaması gibi konularda değerlendirmeler yapılmalıdır.

Turanalp; edebi eser temelinde seçilen konuların, çocuk okuru ahlaki anlamda içsel bir tercihe yöneltme ve ahlaki bir karakter edinme konusunda destekleme işlevi olmasını savunanların da olduğunu belirtir. Ancak seçilen konu ne olursa olsun, öncelikle eserin edebi ve estetik kimliğine halel gelmemesi gerektiğini ekler. Bu doğrultuda, karakter kazanımında çocuk okuru tercihe yönelten bir içerik söz konusu olduğunda bile bunun doğrudan, göstere göstere yapılmasının eserin edebi kimliğine zarar verdiğini ifade eder.⁵³ Daha önce de belirtildiği gibi dini içerik doğası gereği, belli ölçüde didaktik olma ve açık bir mesaj içerme gibi özelliklere sahip olabilir. Bu açıdan bakıldığında, dini çocuk edebiyatı alanının nitelikli ürünler verme konusunda, yazarların işini zorlaştıran bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Aslında bu durum belli bir mesajı iletmeyi amaçlayan tüm edebi çalışmalarda geçerli olan bir durumdur. Seküler veya dini kaynaklı herhangi bir dünya görüşüne ait mesajları edebi ve estetik kaygıları ikinci plana atmadan işleyebilmenin zorlukları olmaktadır.

Turanalp, mevcut çalışmalar içerisinde umut verici örneklerin az olduğunu ve ciddi bir dini içerikli edebiyat eleştirisine ve bu alanda yapılan çalışmaların edebi niteliğini artırmaya ihtiyaç olduğunu ifade eder.⁵⁴ Bu noktada, yine eleştirel

⁵¹ Çalışkan, “İslami Çocuk Edebiyatı”, 423.

⁵² Turanalp, “Dini İçerikli Çocuk Kitaplarının Öğretmen Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017), 230-245.

⁵³ Fatih Turanalp, “Dini İçeriğin Edebiyatla İmtihanı”, *Türk Dili Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 756, (2014): 814.

⁵⁴ Turanalp, “Dini İçeriğin Edebiyatla İmtihanı”, 815.

çalışmalara muhtaç olma ve umut verici örneklerin az olması durumunun eğitsel amaçları olan her türlü edebi üretim için geçerli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü çocuklara yönelik herhangi bir eserde, didaktik bakış açısıyla estetik bakış açısını aynı yerde buluşturabilmenin ve bunu başarılı bir şekilde esere yansıtabilmenin herkesin yapabileceği kolay bir iş olmadığını söylemek mümkündür.

Türkiye’de dini çocuk edebiyatı içerisinde, bu çalışmada Batı’daki örneklerine de değinilen, birincil amacı din eğitimi olmayan veya konusunu doğrudan dini içerikten almayan ancak konunun içerisinde dini olana değinen, açık veya örtük dini yansımaların görülebileceği eserlere de bakmak yerinde olacaktır. Bu eserlerde işlenen konunun odak noktasında din olmasa bile, metin içerisindeki karakterlerin yaşadıkları olaylar karşısında geliştirdikleri çözümlerde, bakış açılarında ve konuşmalarında dini bir bakış açısını görmek mümkündür. Aslında dini olanın hayatın doğal akışı içerisinde işlenmesi olarak değerlendirilebilecek olan bu yaklaşım, dini içeriğin edebi/estetik kaygıların ikinci plana atılmadan işlenebilmesini ve daha geniş kitlelere hitap edebilecek nitelikli eserlerin ortaya çıkmasını sağlayacak bir yaklaşımdır. Çocuk Edebiyatı birikimi içerisinde bu doğrultuda yazılan eserlerin azınlıkta kaldığı söylenebilir.

Turanalp; dini çocuk edebiyatını, doğrudan dini içeriğin sunulduğu bir alan olarak görmekten uzaklaşılması gerektiğini, Müslümanlığı özümsemiş çocuk edebiyatçıların yazdığı eserlerin, zaten içkin dini unsurlar ihtiva edeceğini ifade etmektedir.⁵⁵

Cahit Zarifoğlu’nun çocuklara yönelik olarak yazdığı, *Yürek Dede ile Padişah, Serçekuş, Motorlu Kuş, Kuşların Dili, Ağaç Okul, Küçük Şehzade, Ağaçkakanlar, Katıraslan, Gülücük* eserleri bu doğrultuda örnek verilebilecek eserlerdir. Her biri şiir, hikaye, masal, fantastik gibi birçok farklı türde değerlendirilebilecek olan bu eserler, çocuk edebiyatına yönelik birçok çalışmaya konu olmuştur.

Turanalp, Zarifoğlu’nun eserlerinde, hiçbir zaman doğrudan dini içerik aktarımına yönelmediğini ama diğer taraftan ürünlerinde içkin olan Müslüman ruhun, okuyucuyu hemen etkisi altına aldığını ve Zarifoğlu’nun İslami kimliğini ortaya koymaktan çekinmemekle beraber bunu göze sokarcasına yapmadığını belirtir.⁵⁶

Mustafa Ruhi Şirin, Zarifoğlu’nun eserleriyle ilgili olarak, *Gülücük* adlı eseri hariç diğer eserlerinde hitap ettiği yaş grubunun belirsiz olması ve çocuk dil dizgesine uygun olmaması açısından eleştiri getirir; *Ağaçkakanlar, Motorlu Kuş, Katıraslan* gibi eserlerindeki alegorik anlatımın ve düşsel kurgunun, çocukların bu kitapları okumalarını kolaylaştıran etkenler olduğunu ifade eder, bu alegorinin arkasında ise kapitalizm ve emperyalizm eleştirisi içeren İslami hassasiyetlerden kaynaklı toplumsal mesajlar bulunmaktadır.⁵⁷

Zarifoğlu’nun *Serçe Kuş, Yürek Dede ile Padişah, Küçük Şehzade* gibi eserlerinde İslami duyarlılık daha somut bir şekilde kendini gösterir. *Kuşların Dili* adlı eseri ise aslında *Mantıku’t Tayr* adlı kadim tasavvufi eserin bir uyarlamasıdır. Tabi *Kuşların Dili* eserini okuyan çocukların, hatta belki yetişkinlerin bile eserdeki semboller dünyasını anlayabilmesinin de kolay olmadığı söylenebilir.

⁵⁵ Turanalp, “Dini İçeriğin Edebiyatla İmtihani”, 815.

⁵⁶ Turanalp, “Dini İçeriğin Edebiyatla İmtihani”, 816.

⁵⁷ Mustafa Ruhi Şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 60-66

Dini içeriğin edebi metinlere yansımaları açısından bakıldığında; destanlar, masallar ve halk hikayeleri de önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Milli kültürde içkin olan dini bakış açısı ve dini hassasiyetler; destanlarda, masallarda ve halk hikayelerinde bulunan dini motifler aracılığıyla yansıtılmaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de çocuk edebiyatı çalışmaları için önemli bir kaynak niteliğinde olan bu eserlerden yararlanılarak, çağdaş çocuk edebiyatı çalışmaları doğrultusunda; uyarlamalar, sadeleştirmeler ve yeni eserlerin yazımı gibi çalışmalar yapılmaktadır. Mevlana’nın *Mesnevi’si*, *Kelile ve Dimne* gibi İslam kültürünün ve tasavvufi düşüncenin yansımalarını içeren eserlerden alınan hikmet öyküleri de çocuklar için uyarlanmaktadır. Ancak bu eserlerden alınan hikayelerden çocuklar için uyarlamalar yapılırken; işlenen konu ve temanın çocuklar açısından uygunluğu, kullanılan dil ve üslubun hangi yaş grubu için yazılmışsa bu dönemin bilişsel özelliklerine uygun olması gibi noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Çocuk ve gençlik edebiyatı eserleri içerisinde, tarihi romanlar ve tarihi hikayelerde de, dini hassasiyetlere ve dini içeriğe dair yansımaların olduğu söylenebilir. Ahmet Yılmaz Boyunağa’nın *Zafer Rüzgarları*, *Özgürlük Savaşçısı Şeyh Şamil*, *Osmanlı Leventleri*, *Kırık Hançer*, *Malazgirt’in Üç Atlısı*; Yavuz Bahadıroğlu’nun *Sunguroğlu Serisi*, *Binatlı*, *Merhaba Söğüt*; Ahmet Efe’nin *Sir Deryadan Uçan Kartal*, *Heyakil*, *Bozkır Yılanı* *Sadeddin Köpek* eserleri gibi birçok tarihi romanda bu bakış açısını görmek mümkündür.

SONUÇ

Çocuk edebiyatı eserlerinde, didaktik bir bakış açısıyla belli bir kültürün veya dünya görüşünün aktarılma çabası her zaman var olmuştur. Çocuk edebiyatı çalışmalarının başladığı ilk dönemlerde özellikle dini ve ahlaki içeriğin doğrudan ve açık bir şekilde aktarıldığı eserler çoğunluktadır. İlerleyen dönemlerde psikolojik ve edebi/estetik yaklaşımların ağırlığının artmasıyla, çocuk edebiyatı eserlerindeki bu açıktan mesaj verme eğilimi, daha örtük ve edebi bir tarzda içerik aktarılması şeklinde değişmiştir. Ancak çocuklara yönelik yazılan eserler yetişkinler tarafından yazıldığı için, bu eserlerde yazarın içinde bulunduğu toplumun kültüründen, kendi dünya görüşünden ve yetiştiği toplumsal çevrenin hassasiyetlerinden hiçbir yansımanın olmaması mümkün görünmemektedir. Bu doğrultuda, çocuk edebiyatı eserlerinde farklı ideolojilere ve kültürlere ait içeriğin aktarıldığı görülmektedir. Burada tartışılması gereken asıl meselenin; aktarılan içeriğin ve bu içeriğin aktarılış şeklinin, hedef kitlenin içinde bulunduğu dönemin bilişsel ve duyuşsal özelliklerine uygun olup olmaması olduğu söylenebilir. Çocuk edebiyatı eserlerinde belli bir dünya görüşüne ait hassasiyetler veya kültürel unsurların aktarılması konusunda eleştiri yapılırken; bu aktarımın çocuğa göre, çocuk gerçekliğine uygun ve edebi bir şekilde yapılabildiğine bakılmalıdır. Aynı durum, dini içerikli çocuk kitapları veya diğer bir ifadeyle dini çocuk edebiyatı eserleri için de geçerlidir.

Osmanlı Meşrutiyet dönemlerinden itibaren ortaya çıkan erken dönem çocuk edebiyatı çalışmalarında ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan çocuk edebiyatı çalışmalarında da, çocuklar ve çocuklara yönelik kitaplar üzerinden, hayal edilen toplumun inşasına yönelik çabalar görülmektedir. Bu doğrultuda farklı dönemlerin ve farklı toplumsal grupların özelliklerine göre değişen bazı yönelimler ortaya çıkmaktadır. Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti dönemine değin yapılan çalışmalarda çocuklara yönelik kitaplara yansıyan bu yönelimlere bakıldığında; milli ve manevi değerlerine bağlı çocuklar yetiştirmek, çocuklara vatanseverlik ve Türklük bilinci aşlamak, edebiyat eserleri üzerinden Batı Kültürü merkezli çocuk modernleşmesini

sağlamak veya çocuklara yönelik kitaplarda sosyalist dünya görüşünü aktarmak gibi çabalar dikkat çekmektedir.

Ayrıca Türkiye’de dini çocuk edebiyatı eserlerinin veya diğer bir ifadeyle dini içerikli çocuk kitaplarının da 1980’li yıllardan itibaren artarak devam ettiği, özellikle son yıllarda bu alandaki birikimin de önemli bir noktaya ulaştığı belirtilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında dini içerikli çocuk kitaplarında bir artış olduğu gözlemlense de, bu eserlerin önemli bir kısmı edebi nitelik konusunda bazı olumsuz eleştiriler almaktadır. Dini çocuk edebiyatı alanında verilen eserlerin edebi niteliğinin artırılması noktasında, bu alanda yapılacak olan yeni eleştiri çalışmalarına ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Ancak çocuk edebiyatı eleştirisi alanında yapılan bazı çalışmalarda, dini içeriğin çocuk edebiyatı eserlerine yansısıyla ilgili kategorik bir bakış açısıyla yapılan olumsuz eleştirilerin de bulunduğu görülmektedir. Bu yaklaşımların kısmen ideolojik ön yargılardan kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada, dini içeriği kategorik olarak dışlamak yerine; belirli bir dünya görüşüne veya eğitim anlayışına ait söylemleri yansıtan çocuk edebiyatı eserleri hangi ölçütlere göre değerlendiriliyorsa, dini içerikli çocuk edebiyatı eserlerinin de, dini içeriğe ait mesajları aktarma konusunda benzer şekilde değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Dini içeriğe sahip bir kitabın edebi eser olması, öncelikle edebi/estetik zevke hitap etmesiyle mümkün olmaktadır. Tabii ki, dini içeriğin kendine has özellikleri, işlenecek konu ve verilmek istenen mesajların; estetik ve edebi zevklere hitap edecek şekilde metne aktarılması konusunda bazı zorluklar oluşturabilir. Çünkü dini içeriğin, varlığın anlamı ve insanın kendisiyle ilgili bazı hakikatlere dair mesaj verme veya ahlaki ilkeleri aşılama amacından dolayı, doğası gereği didaktik bir yapısı vardır. Bu didaktik yapıyı, edebi ve estetik olanla buluşturmanın da kolay olmadığı söylenebilir. Bu noktada yapılacak eleştirel çalışmalarda; İslami ilimler, edebiyat, çocuk edebiyatı, din eğitimi, psikoloji, sosyoloji ve görsel sanatlar gibi disiplinlerin ışığında değerlendirmeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk vd.. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Akgün, Atif. “Balkan Türkleri Özelinde Çocuk Edebiyatı Ürünleri ve İdeoloji Çıkmazı”, *III. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*, 249-264. İstanbul: 2016.
- Alimen, Nilüfer, “Bir Yönlendirme Aracı Olarak Çeviri: Serteller ve Çeviri Çocuk Edebiyatı”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2015.
- Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Argunşah, Hülya. “Çocuk Edebiyatı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1991.
- Argunşah, Hülya. “Ömer Seyfettin’de Vatan Fikri”, *Bir Fikir Hareketinin Yüz Yılı Türk Ocakları - Bildiriler*. 656-671 İstanbul: 2013.
- Bilkan, Ali Fuat. “Batıda Çocuklara Yönelik Dînî Yayınlar”, *Türkiye III. Dini Yayınlar Kongresi Tebliğler*, 173-178. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

- Bunsuz, Halil. "Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Dini Motifler Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015.
- Cengiz, Semran. "Edebiyat ve İdeoloji", *ASOS Journal*, 15 (Eylül 2015): 266-274.
- Çağan, Kenan. "Çocuk Edebiyatı ve İdeoloji", *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 104-105, (Ağustos-Eylül 2005): 332-337.
- Çalışkan, Âdem. "İslami Çocuk Edebiyatı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12-13 (2001): 409-436.
- Demirdöğen, Melek. "İslami Çocuk Edebiyatı Çerçevesinde Enver Tuncalp'in Çocuk Şiirlerinde Dini-Ahlaki Muhteva". YL Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2018.
- Dilidüzgün, Selahattin. *Çağdaş Çocuk Yazını*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2007.
- Eagleton, Terry, *Eleştiri ve İdeoloji* Çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Efe, Ahmet. "Edebiyatımızda Öze Dönüş Hakkında", *Türk Dili Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 756 (2014): 228-229.
- Eren, Metin. "Anadolu Sahası Türk Masallarında Dua Motifi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 58 (2017): 355-375.
- Evren, Mustafa Ökçeş. "Çocuk Edebiyatına Dini Yaklaşım", *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 104-105 (Ağustos-Eylül 2005): 309-314.
- Farsakoğlu Eroğlu, Ayşe. *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2011.
- Göçgün, Önder. "Türk Edebiyatında Dini Çocuk Şiirleri ve Terbiye Bakımından Değeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1982): 109-128.
- Helimoğlu Yavuz. Muhsine, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2013.
- Karaca, Şahika. *Türk Edebiyatında Çocuk: Milli Kimlik İnşası*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Karakaya, Zeki. "Çocuk Felsefesi ve Çocuk Edebiyatı", *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 104-105 (Ağustos-Eylül 2005): 338-351.
- Khan, Rukhsana 1962-. Contemporary Authors, *Encyclopedia.com*. <https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/khan-rukhsana-1962> (22.08.2020)
- Macit, M. Hanifi. "İdeolojiler Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26 (Bahar 2016): 29-36.
- Mobin-uddin, Asma. Something About the Author, *Encyclopedia.com*. <https://www.encyclopedia.com/children/scholarly-magazines/mobin-uddin-asma> (22.08.2020)
- Okumuşlar, Muhiddin. "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikaye", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2006): 237-252.

- Özgül, M. Kayahan. "Edebiyatın Çocukluğu Çocukluğun Edebiyatı", *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 104-105 (Ağustos-Eylül 2005): 362-376.
- Pakdemirli, M. Nur. "İlköğretim Çağı Çocuklarının Din Eğitiminde Kullanılabilecek Hikayelerin Özellikleri ve Kaynakları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 21 (2011): 153-175.
- Religion in Childrens Literature. Childrens Literature Review, *Encyclopedia.com*. <https://www.encyclopedia.com/children/academic-and-educational-journals/religion-childrens-literature> (08.07.2020)
- Sarıyüce, Hasan Latif. "Çocuk ve Gençlik Edebiyatı", *Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ansiklopedisi Cilt 1*, İstanbul: Nar Yayınları, 2012.
- Sinar Uğurlu, Alev. "'İdeolog-Şair Ziya Gökalp'in Kaleminden Masallar", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/1 I, (2009): 1025-1040.
- Sinar, Alev. "Türkiye'de Çocuk Edebiyatı Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/ 7 (2006): 175-225.
- Şirin, Mustafa Ruhi. *Bir Nehrin Kaybolmayan Akışı*. İstanbul: Uçan At Yayınları, 2019.
- Şirin, Mustafa Ruhi. *Çocuk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Uçan At Yayınları, 2019.
- Şirin, Mustafa Ruhi. *Çocukluğun Kozası ve Çocuk Kültürü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Şirin, Mustafa Ruhi. *Güneşe Yol Yapan Çocuk*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Turanalp, Fatih. "Dini İçeriğin Edebiyatla İmtihanı", *Türk Dili Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 756 (2014): 814-816.
- Turanalp, Fatih. "Dini İçerikli Çocuk Kitaplarının Öğretmen Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi". Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017.
- Tüfekçi Can, Dilek. "Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma: Tanımlar, Türler ve Teoriler". Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2012.
- Tüfekçi Can, Dilek. "Çocuk Edebiyatında Dilin İdeolojisi: Anlatı Bilimsel Yaklaşım", *Dil Araştırmaları Dergisi*, 12 (2013 Bahar): 191-213
- Tüfekçi Can, Dilek. *Çocuk Edebiyatı Kuramsal Yaklaşım*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2014.
- Yel, Ali Murat. "Çağdaş Dünya Edebiyatında Çocuk Yayınları", *Türkiye III. Dini Yayınlar Kongresi Tebliğler*. 49-54. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Oğuzhan ve Yasin Mahmut Akar. "Türk Çocuk Edebiyatında Sorun Odaklı Yaklaşım", *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2 (2018): 29-42.
- YU, Anthony C.. "Edebiyat ve Din" Çev. Adem Çalışkan, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1 (2004): 227-253.